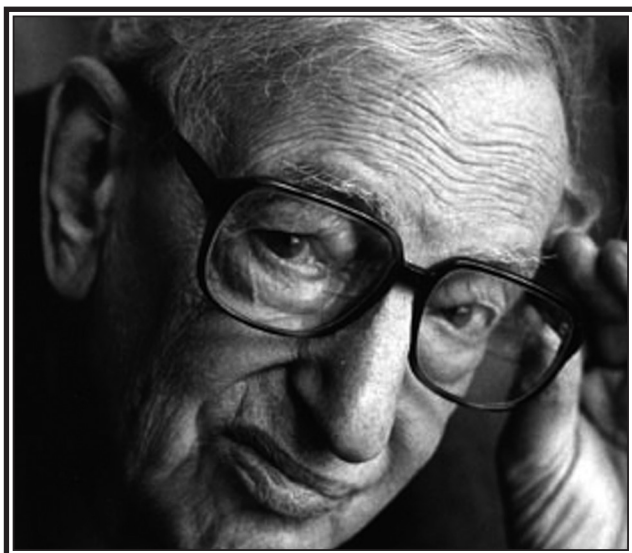

IN MEMORIAM

ЕРІК ГОБСБАУМ

1 жовтня 2012 р. на 95-му році життя помер відомий британський історик Ерік Гобсбаум – член Британської академії (1976 р.) та Американської академії мистецтв і наук, а також володар почесних наукових звань університетів різних країн світу.

Він народився 9 червня 1917 р. в єгипетському місті Александрія, де його батько служив у британській колоніальній адміністрації. Мати Еріка походила з родини віденського ювеліра-єврея. Після завершення Першої світової війни восени 1918 р. сім'я поверну-

лася до Відня. Післявоєнний австрійський хаос, який припав на роки дитинства Е.Гобсбаума, вплинув на його світогляд і спрямував пізнавальний інтерес на історію.

Причиною історичних катастроф часто є несподіваний взаємозв'язок подій, що зрештою призводять до того збігу обставин, які провокують катастрофу. Навесні 1931 р., після смерті батьків, чотирнадцятирічний Ерік із сестрою переїхав до Берліна, де жив його дід по материнській лінії. Після приходу А.Гітлера до влади навесні 1933 р. родина емігрувала до Лондона. Професор Єльського університету Тімоті Снайдер вважає, що саме особистий досвід Великої депресії та прихід нацистів до влади поставили Е.Гобсбаума перед вибором: політично бути з нацистами, чи проти них. Цей свідомий вибір і привів його у табір лівих.

У 1936 р. Е.Гобсбаум виграв конкурс і став стипендіатом Королівського коледжу Кембриджського університету. Там домінували ліві настрої. До речі, випускниками цієї альма-матер була «кембриджська п'ятірка» британців, які працювали на радянську розвідку. Хоча на цей сумнівний шлях Е.Гобсбаум не став, але він свідомо вступив до Комуністичної партії Великобританії. У 1943 р. Ерік Гобсбаум одружився з Мюріел Сімен, але розлучився з нею у 1951 р. У другому шлюбі з Марлен Шварц народилося

двоє дітей: Джулія та Енді. Син заснував одне з перших інформаційних агентств в мережі інтернет.

Поворотним для ідейних переконань Е.Гобсбаума став 1956 р., коли під впливом розвінчання культу особи Й.Сталіна він остаточно зрозумів помилковість радянської моделі розвитку. Відтоді він схилився до так званого «єврокомунізму» та послідовно критикував дії СРСР. Гобсбаум засудив радянське вторгнення до Угорщини й симпатизував Празькій весні. Але він вийшов із британської компартії лише перед самим її розпуском у 1991 р., правда, залишився марксистом. Це обумовлювало його зацікавлення соціальною історією.

У 1959 р. Е.Гобсбаум опублікував на італійських та іспанських архівних матеріалах монографію «Прості бунтівники. Дослідження архаїчних форм соціальних рухів ХІХ і ХХ століть». У цій праці він показав залежність формування революційної ситуації від релігійних ідей та суб'єктивного лідерства. У 1960-х рр. Е.Гобсбаум описував історію робітничого класу як історію культури робітників, висвітлював роль робітничої аристократії, масової культури та класових ритуалів.

У підсумку, Е.Гобсбаум закликав не перебільшувати монопольну революційну роль одного лише пролетаріату. У 1968 р. він опублікував економічну історію Великобританії – «Виробництво та імперія: становлення сучасного англійського суспільства від 1750 рр. до сучасності». *Opus magnum* – головна праця життя стосувалася «тривалого дев'ятнадцятого століття». Саме цей історичний період став його професійною спеціалізацією. У 1962 р. вийшла друком «Французька революція 1789–1848». У 1975 р. була опублікована монографія «Кривавий час капіталізму 1848–1875». У 1987 р. вийшла ще одна ґрунтовна монографія – «Імперські часи 1875–1914». У російськомовних перекладах праці вийшли під назвами: «Вік революції», «Вік капіталу», «Вік імперії».

Напередодні приходу до влади М.Тетчер, Е.Гобсбаум зробив висновок про те, що робітничий клас більше не відіграє провідну роль у британській історії. На його думку, соціальне сприйняття поступово, але неухильно стає рецепцією конкретних спільнот, груп, особистостей, унаслідок чого реальність «зникає» в юрмі конкурентних способів сприйняття соціального світу. Утім, Е.Гобсбаум вітав «повернення Центральної Європи» до європейської цивілізації після завершення «холодної війни». Однак він вважав, що на заваді цьому міг стати етнічний націоналізм як сурогат, замітник радянського класового тоталітаризму, який дуже важко обмежувався наднаціональними структурами європейської інтеграції.

«Коротке двадцяте століття» стало часом, сучасником якого був Е.Гобсбаум. У 1994 р. вийшла друком його монографія «Епоха крайнощів 1914–1991». У цій праці описана тотальна війна, революція в Росії, Велика депресія, занепад лібералізму та наступ диктатур, об'єднання антифашистських сил у Другій світовій війні, деколонізація і кінець імперій, післявоєнний підйом економіки та період економічних криз, розвиток країн третього світу, виникнення і розпад соціалістичної системи. Автор дійшов висновку, що крах комунізму був закладений у проекті апріорі. Окремі глави праці присвячені культурній революції, науці, мистецтву, описанню повсякденної історії: від радіо, яке змінило життя бідняків до впливу агрокультурних удосконалень на світове господарство.

«Ми впритул наблизилися до історичної кризи, – писав Е.Гобсбаум, – отже, наше майбутнє не буде продовженням сучасного». На його думку, ХХІ ст. вимагатиме рішень, які не зможуть дати ані чистий ринок, ані пуританська ліберальна демократія,

ані тотальний державний контроль. Поєднання суспільної ефективності й індивідуальної свободи можуть стати більш правильним шляхом.

Е.Гобсбаум ніколи не писав нудно й до останнього моменту фізичного життя зберігав свіжість сприйняття дійсності. У 1997 р. вийшла його праця «Про історію». У 1999 р. побачила світ монографія «Нове століття». У 2002 р. була опублікована книга «Цікаві часи». Як це не парадоксально, але крах марксистсько-ленінської держави Е.Гобсбаум пов'язував із відродженням інтересу до марксизму. 16 січня 2011 р. британська газета «Гардіан» опублікувала останнє інтерв'ю Е.Гобсбаума. На його думку, марксистські характеристики сучасної глобальної економічної кризи виявилися більш точними, аніж щодо подій 1848 р. Найважче зберегти у пам'яті прижиттєві риси людей, які залишаються класиками історіографії та є цікавими не лише переліком праць на сторінках підручників. У студентські роки він підробляв, працюючи кінооператором. Крім того, Е.Гобсбаум був тонким поціновувачем джазової музики. Він дожив до епохи мобільного телефону та інтернету, але вони не стали для нього засобом втечі від реальності, яка приховує дійсну самотність людини у сучасному світі. Ерік Гобсбаум залишив по собі власне уявлення про епоху, в якій він жив і творив.

А.Ю.Мартинюв (Київ)